บทที่ 2

แนวคิดและปัญหาสำคัญทางสุนทรียศาสตร์

ในบางช่วงขณะ เช่น เมื่อเราได้เห็นพระอาทิตย์ตกในยามเย็น ได้เห็นดอกไม้สีสันสวยงาม ได้อ่านบทกวีอันซาบซึ้งกินใจ ได้ฟังเพลงที่มีท่วงนองทำที่ไพเราะ ได้ชมภาพยนตร์ที่ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ หรือผลงานศิลปะซึ่งทำให้เรารู้สึกซาบซึ้งและชื่นชมกับมัน ประสบการณ์เหล่านี้ก่อให้เกิดเป็นอารมณ์ความรู้สึกบางอย่างขึ้นในจิตใจ แม้ในบางครั้งเราก็ไม่สามารถจะอธิบายสิ่งที่ปรากฏขึ้นมาในใจนี้ออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ ประสบการณ์เช่นที่กล่าวมานี้ล้วนเกี่ยวข้องกับกับสิ่งที่เราเรียกว่า “ประสบการณ์ทางสุนทรียะ” อันเป็นที่มาของศาสตร์ซึ่งว่าด้วยการรับรู้ทางสัมผัสที่เกี่ยวพันกับเรื่องของความงาม หรือ “สุนทรียศาสตร์” สำหรับจุดประสงค์ของบทนี้คือ ต้องการจะอธิบายขอบเขตและเนื้อหาของวิชาสุนทรียศาสตร์ รวมทั้งนำเสนอมโนทัศน์สำคัญๆ ตลอดจนปัญหาและข้อถกเถียงที่ตามจากมโนทัศน์นั้นๆ

2.1 ความหมายของสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งใน อรรฆวิทยา (axiology) หรือสาขาทางปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องของคุณค่า (value) กล่าวคือในขณะที่จริยศาสตร์กล่าวถึงคุณค่าทางจริยะ (ethical value) หรือคุณค่าทางความดี ว่าสิ่งใดควร-ไม่ควร, ถูก-ผิด, ดี-ชั่ว และตรรกศาสตร์ก็กล่าวถึงคุณค่าทางตรรกะ (logical value) หรือคุณค่าทางความจริง ว่าสิ่งนั้นเป็นไปตามเหตุผลหรือสมเหตุสมผลหรือไม่ ส่วนสุนทรียศาสตร์นั้นได้กล่าวถึงคุณค่าทางสุนทรียะ (aesthetical value) หรือคุณค่าทางความงาม อันเป็นคุณค่าทางอารมณ์ว่าสิ่งใดที่งาม ดีเลิศ แปลกตา หรือน่าเกลียด

“สุนทรียศาสตร์” มาจากศัพท์ว่า สุนทรียะ + ศาสตร์ คำว่า “สุนทรียะ” แปลว่า เกี่ยวกับความนิยมความงาม สุนทรียศาสตร์จึงมีความหมายตามรากศัพท์ว่า วิชาที่ว่าด้วยความงาม ส่วนในภาษาอังกฤษคำว่า aesthetics มีที่มาจากศัพท์ภาษากรีก aistheticos ซึ่งเป็นคุณศัพท์ของคำกริยา aisthanomai แปลว่า รู้ด้วยผัสสะ (to perceive) (กีรติ บุญเจือ , 2522: 3) หรือ การรับรู้ด้วยหนทางของประสาทสัมผัส (perception by means of the sense) เนื้อหาของสุนทรียศาสตร์จึงว่าด้วยเรื่องความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความงามซึ่งเกี่ยวพันกับเพทนาการ (sensation) ของมนุษย์ ใน *Encyclopedia of Philosophy* (1967) ได้ให้ความหมายว่า “สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องของการศึกษา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เกี่ยวกับประสบการณ์ทางสุนทรียะ ซึ่งเป็นประสบการณ์พิเศษของใครบางคนที่ได้ใคร่ครวญในวัตถุทางสุนทรียะด้วยทัศนคติทางสุนทรียะ" ขณะที่แพททริค (G.T.W. Patrick) เห็นว่า "สุนทรียศาสตร์เป็นการค้นคว้าหาความหมายของความพึงพอใจทางสุนทรียะ ทั้งลักษณะทางปรนัยและอัตนัยของความงามและธรรมชาติของความงาม รวมทั้งกำเนิดและธรรมชาติของการกระตุ้นให้เกิดศิลปะ" (กีรติ บุญเจือ , 2521: 372) ส่วนออสบอร์น (Osborne , 1976: 24) ให้นิยามว่า "สุนทรียศาสตร์คือสาขาหนึ่งของปรัชญาซึ่งมีหน้าที่สืบค้นว่าอะไรคือความมุ่งหมายที่ถูกอ้างถึงยามเมื่อเราเขียนหรือพูดเกี่ยวกับความงามได้อย่างถูกต้อง สุนทรียศาสตร์เกี่ยวพันกับการอธิบายอย่างเป็นเหตุเป็นผลถึงความคิดเกี่ยวกับความงามในฐานะที่เป็นการจำแนกลักษณะของผลงานศิลปะ และยังได้แสดงถึงหลักการอย่างมีเหตุผลอันเป็นฐานแห่งการตัดสินทางสุนทรียภาพทั้งหมด" และฮอสเปอร์ได้สรุปว่า "สุนทรียศาสตร์เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ที่มีต่อหรือสืบเนื่องมาจากสิ่งที่ก่อให้เกิดประสบการณ์สุนทรียะ (Aesthetic Experience) ซึ่งสิ่งดังกล่าวอาจเป็นธรรมชาติหรืองานศิลปะก็ได้ ทั้งนี้ด้วยความพยายามที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับมโนทัศน์เหล่านั้นให้กระจ่างชัดเจน" (John Hospers อ้างใน พิมพาภรณ์ , 2531: 8)

วิชาสุนทรียศาสตร์เกิดขึ้นมาจากสืบค้นถึงประสบการณ์ทางสุนทรียะหรือความพยายามที่จะหาคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องทางความงาม และแม้ว่าการกล่าวถึงเรื่องความงามจะมีมาตั้งแต่ในสมัยกรีกแล้ว แต่ก็มีอย่างกระจัดกระจายไปแทรกอยู่ตามปรัชญาสาขาอื่นๆ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับความดี ความรู้ ความจริง เป็นต้น ส่วนในสมัยกลางปัญหาที่สำคัญก็คือเรื่องเทววิทยา บทบาทของเรื่องทางความงามจึงเป็นเพียงส่วนประกอบซึ่งยังไม่มีความสำคัญเท่าใด สุนทรียศาสตร์ถูกสร้างให้เป็นระบบและแยกตัวเองอย่างออกจากศาสตร์อื่นอย่างเป็นอิสระเพื่อที่จะทำการศึกษาในแนวทางเฉพาะตัวตอนช่วงราวศตวรรษที่ 18 ในอังกฤษและเยอรมัน สำหรับที่อังกฤษแล้วแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ถูกพัฒนาขึ้นมาจากเรื่อง "ทฤษฎีรสนิยม" (Theory of Taste) โดยนักปรัชญาอย่างชาฟเทสบิวรี่ (Shaftesbury), อาลิสัน (Archibald Alison), ฮูม (David Hume) (จอร์จ ดิกกี้, 2534) ส่วนคำว่า "Aesthetic" นั้นถูกใช้ครั้งแรกโดยเหตุผลนิยมชาวเยอรมันชื่อ เบาวม์การ์เท็น (Alexander Buamgarten , 1714 - 1762) มีที่มาจากงานของกรีกชื่อ "aisthesis" หมายความถึง "การรับรู้ทางประสาทสัมผัส" (sense perception) หรือ "ความรู้ทางผัสสะ" (sensory cognition) เพื่อใช้แสดงถึงขอบเขตการศึกษาทางปรัชญาที่มีต่อศิลปะทั้งหมด (Noel Carroll , 1999: 156) การที่เบาวม์การ์เท็นนำคำนี้มาใช้ก็เนื่องจากเขาพบจุดบกพร่องบางประการในปรัชญาของเดคาร์ทที่ให้ความสำคัญกับความรู้ทางมโนทัศน์ (conceptual knowledge) จนละเลยการกล่าวถึงความรู้ทางสัญชาน (perceptual knowledge)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ในเบื้องต้นเบาวม์การ์เท็นได้ค้นหาลักษณะความคิดของมนุษย์ โดยสามารถแยกออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ “ตรรกะและสุนทรียะ” คำว่า “ตรรกะ” หมายถึง หนทางที่เราใช้ พุทธิปัญญา (intellectual) ความเข้าใจ (cognitive) หรือเหตุผล (rational) ในการมองดู สำรวจตรวจสอบ รวมทั้งอธิบายถึงสิ่งต่างๆ ส่วน “สุนทรียะ” คือการที่เราใช้ สหัชญาณ (intuitive) และความรู้สึก (sensual) ในการรู้ถึงสิ่งต่างๆ ด้วยการรู้สึกกับมัน

> ประสบการณ์ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในการรับรู้โลกและสิ่งต่างๆ ได้ถูกแยกออกเป็นสองลักษณะคือ *“ประสบการณ์เชิงตรรกะ”* (logical experience) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิถีที่เป็นปรกติสามัญเมื่อเราได้เห็นหรือมีประสบการณ์ และความคิดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆโดยการจำแนกตามอรรถประโยชน์หรือการนำไปปฏิบัติใช้ และในทางตรงข้ามกัน *“ประสบการณ์เชิงสุนทรียะ”* (aesthetic experience) คือ การที่เรามองดูสิ่งต่างๆ อย่างที่มันเป็น โดยที่เรารู้สึกมีอารมณ์ร่วมกับมัน (Blocker & Jeffers, 1998: xi)

อาจกล่าวได้ว่า จุดเริ่มต้นของสุนทรียศาสตร์เป็นผลมาจากการแบ่งแยกโลกในการรับรู้ของมนุษย์ในเรื่องทางความงามและสุนทรียภาพ เป็นประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับอารมณ์พิเศษเฉพาะอันหนึ่ง ซึ่งอารมณ์นี้ถูกปลุกโดยวัตถุที่มีสุนทรียธาตุอยู่ในตัว เช่นงานศิลปะหรือธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อเราพูดว่า เรามีสภาวะสุนทรียะ เท่ากับเรากำลังอ้างถึงสภาวะบางอย่างในจิตใจ (mental state) ที่เกี่ยวโยงกับการรับรู้ (perception) ของเราที่อยู่ภายใต้การตอบสนองต่อผลงานศิลปะหรือธรรมชาตินั้นๆ นอกจากการหาคำอธิบายเกี่ยวกับภาวะของประสบการณ์ทางความสุนทรียะแล้ว สุนทรียศาสตร์ยังว่าด้วยเรื่องของหลักเกณฑ์และการตัดสินในเชิงสุนทรียะ (Aesthetic Judgment) คุณสมบัติทางสุนทรียะ(Aesthetic Properties) คุณค่าสุนทรียะ(Aesthetic Value) สุนทรียเจตคติ(Aesthetic Attitude) รสนิยม (Taste) รวมทั้งเรื่องงานศิลปะ (Works of Art)

สุนทรียศาสตร์กับปรัชญาศิลปะ

การรับรู้ทางสุนทรียะไม่จำเพาะเกิดแต่กับผลงานศิลปะเพียงอย่างเดียว เพราะงานศิลปะนั้นเป็นชนิดหนึ่งในวัตถุทางสุนทรียะ (aesthetic object) ที่สร้างประสบการณ์สุนทรียะให้แก่เรา แต่ยังมีประสบการณ์สุนทรียะที่เกิดขึ้นเมื่อเราได้ไปสัมผัสรับรู้กับสิ่งอื่นๆ นอกเหนือไปจากผลงานศิลปะอย่างธรรมชาติ ดังเช่น ดอกไม้ในสวนจึงอาจสร้างความรู้สึกทางสุนทรียะต่อเราไม่ด้อยไปกว่าภาพ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ดอกทานตะวันของฟาน ก๊อก (Vincent Van Gogh) เพราะฉะนั้น เนื้อหาทางสุนทรียศาสตร์จึงมีขอบเขตที่กว้างกว่าวิชา ปรัชญาศิลปะ (philosophy of art) ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยการสืบค้นแนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปะต่างๆ หรือเป็นแขนงหนึ่งของปรัชญาประยุกต์ที่ใช้ปรัชญาบริสุทธิ์ตีความผลสรุปของเรื่องราวของศิลปะต่างๆ (กีรติ , 2522: 3) เนื้อหาของปรัชญาศิลปะจึงมุ่งตอบปัญหาเกี่ยวกับศิลปะโดยอาศัยปรัชญาบริสุทธิ์มาเป็นพื้นฐานตามแต่ละสำนักลัทธิ

> "ปรัชญาศิลปะมีขอบเขตที่แคบกว่าสุนทรียศาสตร์ เนื่องจากปรัชญาศิลปะมุ่งพิจารณาเฉพาะมโนทัศน์และปัญหาที่เกิดขึ้นในการเชื่อมต่อของผลงานศิลปะกับสิ่งอื่นๆ...การแสดงออกเชิงศิลปะคืออะไร มีความจริงในผลงานศิลปะหรือไม่ สัญลักษณ์ทางศิลปะคืออะไร สิ่งที่ผลงานศิลปะทำนั้นหมายถึงอะไร มีนิยามทั่วไปของศิลปะหรือไม่ อะไรทำให้งานศิลปะนั้นดี คำถามทั้งหมดนี้เป็นคำถามของสุนทรียศาสตร์ มีพื้นที่ของมันเองในขอบข่ายของศิลปะ และไม่ได้เกิดขึ้นเมื่อเรามุ่งพิจารณาวัตถุทางสุนทรียะอื่นๆนอกเหนือจากงานศิลปะ" (John Hospers , 1967)

ปรัชญาศิลปะจึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสุนทรียศาสตร์ ซึ่งอาจแบ่งตามลักษณะของการศึกษาได้เป็น *ปรัชญาในศิลปะ* (Philosophy in Art) ที่ว่าด้วยการศึกษาความคิดทางปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมต่างๆ หรือเป็นการศึกษาโดยผ่านงานศิลปะเป็นสำคัญ และ *ปรัชญาว่าด้วยศิลปะ* (Philosophy of Art) ซึ่งเป็นการสืบค้นถึงปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับศิลปะด้วยปรัชญาบริสุทธิ์ หรือเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ที่ศิลปะมีต่อสิ่งอื่นๆ เช่น ศิลปะกับศีลธรรม ศิลปะกับสังคม เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามสุนทรียศาสตร์กับปรัชญาศิลปะนั้นเป็นวิชาที่ไม่อาจจะแยกจากกันได้ เนื่องจากจุดเริ่มต้นของระบบสุนทรียศาสตร์เกิดจากประสบการณ์ส่วนบุคคลที่ไปเกี่ยวข้องกับอารมณ์พิเศษเฉพาะอันหนึ่ง และงานศิลปะก็มีลักษณะพิเศษในแง่ที่สามารถกระตุ้นเร้าให้เกิดความรู้สึกในทางสุนทรียะอันนี้ขึ้นมา ศิลปะจึงเป็นสิ่งมีคุณค่าในทางสุนทรียะเพราะมันสามารถทำให้เกิดประสบการณ์ทางสุนทรียะ และบทบาทอันแรกของผลงานศิลปะก็เป็นไปเพื่อเรื่องทางสุนทรียะ หรือทำให้เกิดความพึงพอใจทางสุนทรีย์ (aesthetic satisfying) เนื่องจากศิลปะเป็นกิจกรรมเฉพาะที่ไม่ได้มีเป้าหมายอยู่ที่อรรถประโยชน์ทางวัตถุ

คำถามหลักของปรัชญาศิลปะจึงเกี่ยวกับผลงานศิลปะ ที่ถามว่า "ศิลปะคืออะไร" เป็นความพยายามให้ความหมายหรือหาคำอธิบายเกี่ยวกับนิยามของศิลปะ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ทฤษฎีสำคัญ คือ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

1. ทฤษฎีการเลียนแบบ (Theory of Representation) ที่เชื่อว่าแก่นสารของศิลปะคือการเลียนแบบโลกภายนอก

2. ทฤษฎีการแสดงออก (Theory of Expression) ที่เชื่อว่าแก่นสารของศิลปะคือการแสดงออกซึ่งความรู้สึกหรืออารมณ์

2. ทฤษฎีรูปแบบ (Theory of Form) ที่เชื่อว่าแก่นสารของศิลปะคือรูปแบบซึ่งกระตุ้นอารมณ์สุนทรียะให้เกิดขึ้นด้วยตัวมันเองโดยที่ไม่สัมพันธ์กับโลกภายนอกแต่อย่างใด

ปัญหาทางสุนทรียศาสตร์

จากความพยายามที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้เกิดประเด็นปัญหาอยู่มากมายในทางสุนทรียศาสตร์ซึ่งยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ ซึ่งพอจะสรุปได้เป็นประเด็นดังนี้

ปัญหาเรื่องความงาม เกิดจาการความสนใจที่จะค้นหานิยามความหมายของความงาม ในคำถามที่ว่า ความงามคืออะไร หรือธรรมชาติของความงามมีลักษณะเป็นเช่นไร มีมาตรการใดซึ่งสามารถใช้บอกได้ว่าสิ่งไหนเป็นสิ่งที่เราควรจะเรียกมันว่างดงามหรือไม่งาม ความงามเป็นคุณค่าที่มีอยู่จริงโดยตัวของมันเองหรือว่าค่าของความงามเป็นเพียงความข้อความที่เราใช้กับสิ่งที่เราชอบเท่านั้น ตลอดจนถึงการค้นหากฎเกณฑ์เพื่อที่จะนำมาใช้ตัดสินคุณค่าของความงามนั้นๆ

ปัญหาประสบการณ์ทางสุนทรียะ เป็นการหาคำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะประสบการณ์ทางสุนทรียะ ซึ่งเราจะแยกมันออกจากประสบการณ์ปรกติทั่วๆ ไปได้อย่างไร หรือจะใช้หนทางใดในการเข้าถึงประสบการณ์สุนทรียะ รวมทั้งการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้มีประสบการณ์กับการมีประสบการณ์ทางสุนทรียะ

ปัญหาคุณสมบัติทางสุนทรียะ เนื่องจากประสบการณ์สุนทรียะเกิดจากลักษณะที่เชื่อมโยงกับตัววัตถุซึ่งมีคุณสมบัติทางสุนทรียะอยู่ในตัว ซึ่งกลายเป็นกระบวนการรับรู้ทางสุนทรียะขึ้นมา ประเด็นปัญหาคือ คุณสมบัติทางสุนทรียะนั้นมีอยู่จริงหรือไม่ เราจะแยกคุณสมบัติทางสุนทรียะที่ทำให้วัตถุชิ้นหนึ่งเกิดความน่าสนใจขึ้นมากับคุณสมบัติธรรมดาได้อย่างไร

ปัญหาเรื่องคุณค่า เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการแสวงหาคุณค่าทางความงาม ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการประเมินคุณค่า รวมถึงความพยายามที่จะหาหลักเกณฑ์หรือมาตรฐานในเรื่องของความงามบางอย่าง ตลอดจนค้นหาตัวกฎเกณฑ์ในการวินิจฉัยและตัดสินคุณค่านั้นๆ คำถามในแนวนี้เช่น เราจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยกระหว่างสิ่งที่มีคุณค่าสุนทรีย์ (aesthetic) กับสิ่งที่ไม่มีคุณค่าทางสุนทรีย์ (non-aesthetic) ออกจากกัน หรือเราสามารถนำ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

คุณค่าทางสุนทรียะไปเปรียบเทียบกับคุณค่าอื่นๆ เช่น คุณค่าทางจริยะ คุณค่าทางตรรกะ คุณค่าทางญาณะ คุณค่าทางเศรษฐกิจ ได้หรือไม่ เป็นต้น

ปัญหาสุนทรียศาสตร์ที่ไปสัมพันธ์กับบริบทอื่นๆ เกิดจากคำถามที่ว่าในที่การตัดสินในเชิงสุนทรียะนั้นจะต้องเป็นการตัดสินในบริบทของตัวงานศิลปะ เพราะถือว่าคุณค่าของผลงานทางศิลปะนั้นเป็นสิ่งเฉพาะตัว จึงจำเป็นต้องแยกออกจากการตัดสินคุณค่าในบริบทอื่นๆ หรือเราควรจะพิจารณาศิลปะผ่านความสัมพันธ์กับบริบทด้านอื่นๆ อย่างเรื่องความจริงและความดี (truth and goodness) หรือไม่ ปัญหาในแนวทางก็เช่น ศิลปะมีความสัมพันธ์กับศีลธรรมหรือไม่[1] เราควรจะพิจารณาศิลปะในฐานะของ “ศิลปะเพื่อศิลปะ” (Art for art’s sake)[2] หรือศิลปะในแง่ที่ไปสัมพันธ์กับแนวคิดทางการเมืองอย่างพวกมาร์กซิสม์ (Marxism)

แม้ปัจจุบันปัญหาเหล่านี้ยังไม่อาจหาข้อสรุปด้วยมโนทัศน์ใดมโนทัศน์หนึ่งอย่างชัดเจน โดยปราศจากข้อโต้แย้งต่างๆที่ตามมาได้ ดังนั้นการศึกษาในแนวทางสุนทรียศาสตร์จึงเป็นการศึกษาเพื่อพยายามทำความเข้าใจในแง่มุมของแต่ละมโนทัศน์ซึ่งมีทัศนะและชุดเหตุผลในการอธิบายที่แตกต่างกันออกไปตามลัทธิปรัชญาที่ตนยึดถือ

2.2 มโนทัศน์สำคัญทางสุนทรียศาสตร์

แม้มโนทัศน์ในทางสุนทรียศาสตร์จะมีอยู่หลายเรื่อง แต่ในงานวิจัยนี้จะขอนำเสนอถึง มโนทัศน์สำคัญสามประเด็นคือ คุณค่าสุนทรียะ สุนทรียเจตคติ และประสบการณ์สุนทรียะ เพื่อนำมาเป็นกรอบคิดในการวิเคราะห์ของบทต่อๆ ไป ซึ่งประเด็นทั้งสามถือว่าเป็นปัญหาพื้นฐานที่จำเป็นในการนิยามและประเมินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ โดยเฉพาะในแนวคิดสุนทรียศาสตร์สมัยใหม่

2.2.1 สุนทรียเจตคติ (Aesthetic Attitude)

มนุษย์นั้นดำรงอยู่ท่ามกลางโลกของวัตถุต่างๆ โดยมีท่าทีของการประสานสัมพันธ์ระหว่างตัวตนกับโลกแห่งวัตถุในความหมายที่แตกต่างกันไป แต่โดยสรุปแล้วท่าทีของมนุษย์ที่ไปสัมพันธ์กับโลกนั้นมีอยู่ 2 ลักษณะสำคัญคือ 1) ท่าทีที่ทำโลกแห่งวัตถุภายนอกให้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ (Tools) หรือเป็นอุปกรณ์ที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์สนองตอบต้องการอะไรบางอย่าง (Instruments)

[1] ในประเด็นนี้มีการถกเถียงกันเรื่องทางความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับศีลธรรม ระหว่าง 2 ทฤษฎีใหญ่ๆ คือ กลุ่ม “ศีลธรรมนิยม” (Moralism) ที่เชื่อว่างานศิลปะควรจะเป็นเครื่องมือในการรับใช้ศีลธรรม หรือศิลปะที่ดีจะต้องแสดงถึงความดีงามหรือรูปแบบการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเอาไว้ ในขณะที่กลุ่ม “สุนทรียนิยม” (Aestheticism) กลับเชื่อว่าศิลปะเป็นสิ่งที่สิ้นสุดในตัวเอง และสามารถแยกออกได้อย่างเด็ดขาดจากคุณค่าทางศีลธรรม

[2] หลักการ “ศิลปะเพื่อศิลปะ” (Art for art’s sake) มาจากทัศนะของค้านท์ที่ว่า “ศิลปะมีเหตุผลสำหรับการดำรงอยู่ของตัวมันเอง” (Art has it own reason for being)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

และ 2) ท่าทีที่ทำให้โลกภายนอกเป็นบ่อเกิดแห่งความงามภายในจิตใจของมนุษย์เอง อาจเรียกได้ว่า ท่าทีแรกนั้นเป็น “เจตคติเชิงปฏิบัติ” (Practical Attitude) ส่วนท่าทีหลังเป็น “สุนทรียเจตคติ” (Aesthetic Attitude)

และเมื่อเราบอกว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความสวยงาม นั้นก็เป็นเพราะเราได้ใช้หนทางหรือวิถีทาง ซึ่งมีลักษณะพิเศษบางอย่างในการพิจารณาถึงสิ่งนั้น สิ่งนี้ถูกเรียกว่า “เจตคติ” คือสภาวะทางจิตที่เป็นตัวนำและกำหนดการรับรู้ของเราที่มีต่อโลก กล่าวได้ว่าเจตคตินี้เป็นดังตัวนำทางไปสู่การพิจารณาทางสุนทรียะ “สุนทรียเจตคติ” จึงมีความหมายถึง เจตคติเชิงสุนทรียภาพซึ่งมนุษย์แต่ละคนมีต่างกัน เพราะบางคนเน้นการตัดสินเชิงสุนทรียะด้านใดด้านหนึ่งมากกว่าด้านอื่นๆ (พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาฉบับราชบัณฑิตยสถาน , 2548 : 3) ส่วนโชเปนฮาวน์ (Arthur Schopenhuer) ได้ใช้สุนทรียเจตคติในความหมายของคำว่า “การเพ่งพินิจ” (contemplation) หรือ การปราศจากเจตจำนงค์ของการรับรู้ (will-less perception) ซึ่งต่างไปจากการรับรู้ชนิดต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่เรามองสิ่งต่างๆ จากจุดยืนของผลประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ (stand point of practical interest) ซึ่งปรากฏอยู่ภายใต้ลักษณะของปรากฏการณ์เฉพาะตัววัตถุ สุนทรียเจตคตินั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเจตคติทั่วไปอย่างไร ฮอสเปอร์ได้กล่าวว่า

> “สุนทรียเจตคติเป็นการมองโลกในเชิงสุนทรีย์ (aesthetic way of looking at the world) ซึ่งใช้ในความหมายที่ตรงกันข้ามกับ ทัศนคติในเชิงปฏิบัติ (practical attitude) โดยมีหลักการสำคัญก็คือ “การไม่คำนึงถึงผลประโยชน์” เข้ามาเกี่ยวข้อง (disinterestedness) หรือสุนทรียเจตคติเป็นการมองหรือรับรู้สิ่งต่างๆ โดยที่ปราศจากผลประโยชน์อื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เป็น “การรับรู้เพื่อการรับรู้” (perceive for perceiving’s sake) คือ ไม่ได้รับรู้เพื่อจุดประสงค์อย่างอื่นอย่างใดนอกเหนือไปจากความมุ่งหมายเพื่อที่จะได้รับประสบการณ์ในการรับรู้สิ่งนั้นๆ” (John Hospers , 1967: 36)

ขณะที่ เจโรม สโตลนิทซ์ (Jerome Stolnitz) ได้ขยายคำอธิบายลักษณะของสุนทรียเจตคติไว้โดยสรุปดังนี้

1.) ไม่มีอิทธิของความรู้สึกหรือผลประโยชน์อื่นใดเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นการพิจารณาโดยที่ไม่คำนึงถึงผลประโยชน์หรือความพึงพอใจในด้านอื่นๆ มันไม่ได้หมายความว่าเราไม่ได้ให้ความสนใจต่อสิ่งเหล่านั้นเลย แต่เป็นการเมินเฉยต่อจุดประสงค์อื่นภายนอก เช่นเมื่อเราเกิดความซาบซึ้งต่อผลงานศิลปะชิ้นหนึ่ง เราย่อมชมภาพผลงานนั้นโดยไม่ได้ต้องการนำไปเชื่อมโยงกับการปฏิบัติ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ในรูปแบบอื่นๆ หรือไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์ใดๆ ไปกว่าความพึงพอใจอันนั้น เราจะไม่สนใจว่าภาพนี้จะมีมูลค่ามากน้อยเท่าใด หรือมันจะก่อให้เกิดผลดี-ผลเสียต่อสังคมอย่างไร แต่เราจะให้ความสนใจไปที่ความงาม เอกภาพ ตลอดจนองค์ประกอบต่างๆ ของทัศนธาตุในผลงาน หรือเกิดเป็นคำถามในรูปที่ว่า ผลงานชิ้นนี้สามารถกระตุ้นเร้าให้เราเกิดความพึงพอใจได้หรือไม่

2.) เปิดใจรับสิ่งนั้นเพื่อให้เสพสุนทรียรส (Aesthetics quality) หรืออะไรก็ตามที่มันเกิดขึ้นจากการได้สัมผัสและมีความรู้สึกร่วมไปกับสิ่งนั้นๆ (sympathetic) สนใจต่อรายละเอียดต่างๆ ซึ่งทำให้สิ่งนั้นมีชีวิตชีวา ปล่อยอารมณ์หรือจินตนาการตอบสนอง เพื่อรับรู้สิ่งนั้นตามที่มันปรากฏ เช่น เมื่อเราชมงานศิลปะ เราได้ปล่อยใจให้ผลงานได้ชักนำเราไปสู่สภาวะอารมณ์ตามโครงสร้างทางองค์ประกอบและจุดประสงค์ของภาพนั้นๆ อย่างเมื่อเราดูภาพที่มีองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความรู้สึกเศร้าหมอง เราก็มีความรู้สึกเศร้าร่วมไปกับภาพนั้น

3.) พิจารณาสิ่งเหล่านั้นอย่างไตร่ตรอง (contemplation) เช่น เมื่อเราชมงานศิลปะ เราจะพิจารณาในรายละเอียดและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของคุณสมบัติต่างๆ อย่างเอาใจใส่ใกล้ชิด รวมทั้งเชื่อมโยงองค์ประกอบต่างๆ เหล่านั้นด้วย

จากคำอธิบายที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าจุดศูนย์กลางเกี่ยวกับการวิเคราะห์ในเรื่องสุนทรียเจตคตินั้น วางอยู่บนหลักการเรื่อง “การไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ ” (the notion of disinterestedness) เป็นแกนหลักของแนวความคิดทางสุนทรียศาสตร์สมัยใหม่[3] สำหรับนักสุนทรียศาสตร์อย่าง จอร์จ ดิกกี้ (George Dickie) คำว่า ‘การไม่คำนึงถึงผลประโยชน์’ นั้น ได้ถูกใช้ในการขยายความต่อการอธิบายรูปแบบหรือชนิดของอารมณ์ที่จดจ่ออยู่กับวัตถุ และไม่สนใจต่อตัวเอง นอกจากนี้ยังเป็นสภาวะทางคุณสมบัติของ ทัศนคติ (Attitude) อารมณ์ (motivation) สภาวะของความพึงพอใจ (states of pleasure) ส่วนค้านท์ (Immanuel Kant) ก็เห็นด้วยเช่นกันว่า ศิลปะควรจะให้ความพึงพอใจซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ หรือความต้องการส่วนตัว เพราะสำหรับค้านท์แล้วความงามมิได้มีวัตถุประสงค์ใดๆ โดยเฉพาะ กล่าวคือ “บางครั้งเราก็มีความรู้สึกมีความสุข เพื่อความสุขเท่านั้น” หรือหมายความได้ว่าเป็นความรู้สึกพอใจในอารมณ์ โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ เพราะการรับรู้

[3] มีคำอธิบายสรุปเกี่ยวกับแนวคิดหลักในสุนทรียศาสตร์สมัยใหม่ (Blocker & Jeffers , 1998) ว่า “ลักษณะของประสบการณ์สุนทรียะนั้นต้องมิได้มุ่งประโยชน์ใดๆ (non-utilitarian) คือไม่มีผลประโยชน์อื่นๆ ใด แอบแฝงนอกจากความมุ่งหมายที่จะได้รับประสบการณ์จากการดูสิ่งนั้นๆ เท่านั้น และไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนตัว (self-interested) ดังนั้นศิลปะจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อประสบการณ์สุนทรียะเท่านั้น ซึ่งทุกคนก็สามารถชื่นชมในศิลปะได้อย่างเป็นสากล เนื่องจากศิลปะไม่ยากเกินที่มนุษย์จะเข้าใจมันได้ แต่หากต้องมีความเข้าใจในหลักการทางสุนทรียศาสตร์ ในขณะที่ศิลปินทำหน้าที่เป็นผู้มองหาสิ่งต่างๆ ในมุมที่ต่างจากคนทั่วๆ ไป เพราะงานศิลปะเป็นการแสดงออกถึงมโนทัศน์ที่พิเศษของศิลปิน โดยเฉพาะงานกับศิลปะชั้นเลิศนั้นต้องมีความแปลกใหม่และสร้างสรรค์ รวมทั้งแสดงออกถึงมโนทัศน์ใหม่ๆ ในหนทางใหม่ๆ”

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

โดยทั่วไปเรารับรู้สิ่งต่างๆ ในลักษณะที่เป็นสื่อกลางไปสู่วัตถุประสงค์บางอย่างที่อยู่เหนือขึ้นไป ดังนั้นในการเปลี่ยนจากเจตคติเชิงปฏิบัติมาเป็นเจตคติเชิงสุนทรียะ จึงเป็นการเปลี่ยนความสนใจในสิ่งต่างๆ คือ แทนที่จะมองดูมันว่า "มีประโยชน์" อย่างไร กลับมาเป็นการมองดูว่า "รูปลักษณ์" (form) อย่างไร หรือมันงามหรือไม่อย่างไร ดังนั้นการตัดสินในเรื่องรสนิยมหรือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ จึงไม่ต้องสนใจต่อลักษณะทางผลประโยชน์ซึ่งเป็นผลที่ตามมาจากความไม่ลำเอียง (detachment) คือจะต้องไม่มีพื้นฐานของความชอบหรือ อารมณ์ปรารถนาบางอย่าง หรือไม่ก็มีพื้นฐานการยกย่องต่อผลประโยชน์ทางสังคม อีกทั้งการตัดสินเกี่ยวกับเรื่องความงามไม่ได้เป็นการแสดงออกของความชอบที่เป็นส่วนตัวเท่านั้น หากแต่มันมีความเป็นสากล ค้านท์ยังลงความเห็นอีกว่า เมื่อเราพูดว่างานศิลปะหรือวรรณกรรมชิ้นนี้มันงดงาม (beautiful) นั้นเท่ากับเป็นการตัดสินสำหรับตัวมันเองโดยสมบูรณ์ภายใต้กรอบของเหตุและผลลัพธ์ ต่อการตัดสินในการรับรู้ทางชีวิตประจำวันของเรา หลักการเกี่ยวกับการไม่ยึดเอาผลประโยชน์จึงได้กลายมาเป็นกระบวนทัศน์หลักในสุนทรียเจตคติ ด้วยที่เห็นว่าความปรารถนาซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องทางผลประโยชน์หรือความต้องการที่จะครอบครองได้มีส่วนเข้าไปทำลายความซาบซึ้งทางสุนทรียะและความงามอันทำให้ไม่อาจจะเข้ากันได้ ส่วนการเพ่งพินิจเชิงสุนทรียะนั้น (aesthetic contemplation) เขาเห็นว่า เป็นการเห็นถึงความกลมกลืนระหว่างอารมณ์บริสุทธิ์กับเหตุผล รู้สึกสบายใจในความสงบสุข โดยที่ไม่มีผลประโยชน์หรือกิเลสใดๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง

หากกล่าวโดยสรุปแล้ว สุนทรียเจตคติมีความแตกต่างไปจากเจตคติเชิงปฏิบัติในความหมายที่ว่า เจตคติเชิงปฏิบัติเป็นท่าทีที่มุ่งหวังใช้สอยวัตถุหรือสิ่งต่างๆ ให้เกิดประโยชน์ทางกายภาพ ขณะที่สุนทรียเจตคติเป็นท่าทีแห่งการสัมพันธ์กับวัตถุหรือสิ่งต่างๆ ภายนอกด้วยความมุ่งหวังเสพสัมผัสอารมณ์สุนทรียะ ดังนั้นสุนทรียเจตคติจึงเป็นท่าทีของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับโลกภายนอกโดยปราศจากประโยชน์ใช้สอย หากแต่เป็นวิถีแห่งความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดอารมณ์ทางความงามหรืออารมณ์สุนทรียะภายในจิตใจเท่านั้น สุนทรียเจตคติจึงเป็นหนทางในการมองความงามหรือสิ่งสุนทรียะ โดยมีเป้าหมายที่พิจารณา สิ่งนั้นๆ ด้วยท่าทีที่ปราศจากผลประโยชน์เชิงปฏิบัติเพื่อเสพรับกับสุนทรียรสในสิ่งนั้นได้อย่างเต็มที่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.2.2 คุณค่าสุนทรียะ (Aesthetic Value)

ในเบื้องต้นคุณค่าทางสุนทรียะถูกให้ความหมายในชื่อที่เรียกรวมๆ ว่า "ความงาม" และเมื่อกล่าวว่า ฉันมีประสบการณ์ทางความงามกับสิ่งหนึ่ง อาจหมายความได้ว่างานศิลปะหรือวัตถุนั้นๆ มันมีความงามอยู่ในตัว หรือในทางกลับกัน นั้นเป็นเพราะว่าที่มันงามเพราะเรามองมันอย่างมีสุนทรียะ จากจุดนี้มันได้พาเรามาสู่การค้นหาถึงบรรทัดฐานในการตัดสินคุณค่าสุนทรียะ การ

ตัดสินคุณค่าต้องอิงอยู่กับสิ่งใด รวมถึงการบ่งบอกถึงคุณภาพของสิ่งสุนทรียะในหัวข้อนี้จะเสนอถึงทฤษฎีต่างๆที่พยายามหาหลักเกณฑ์ในการให้คุณค่าทางสุนทรียะนี้

1. ทฤษฎีวัตถุวิสัย (Objectivism) ทฤษฎีนี้มีฐานมาจากแนวคิดแบบวัตถุวิสัยที่ถือว่าลักษณะที่มีอยู่โดยไม่ขึ้นกับการรับรู้หรือการพิจารณาของผู้ใด ความจริงเป็นสิ่งที่มีอยู่ในภายนอกและถูกแยกออกจากตัวผู้รู้ ฉะนั้นแม้จะไม่มีใครเลยก็ตามที่เข้าไปรับรู้มันแต่มันก็ยังคงดำรงอยู่ ลักษณะคุณค่าทางสุนทรียะมีความเป็นวัตถุวิสัย (objective) กล่าวคือ ความงามเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุทางสุนทรีย์ (aesthetic object) ภายในตัวของมันเอง และได้ปรากฏออกมาให้เราได้พบเห็นถึงสภาวะอันนั้น ความงามจึงเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในตัววัตถุภายนอกโดยไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของมนุษย์ และมันก็ดำรงอยู่อย่างนั้นไม่ว่าจะมีมนุษย์คนใดจะเข้าไปรับรู้มันหรือไม่ก็ตาม การที่เราให้ความสนใจในเชิงสุนทรียะต่อวัตถุอันใดอันหนึ่ง ไม่ได้หมายความว่าเราสร้างความงามให้กับวัตถุนั้น แต่เป็นเพราะเราได้พบความงามที่มีอยู่ในตัววัตถุดังกล่าวต่างหาก ความงามของวัตถุได้มีมาอยู่ก่อนแล้ว ไม่ใช่เกิดขึ้นจากความสนใจของเราต่อวัตถุ

ข้อสนับสนุนอีกประการคือ ความงามนั้นเป็นสิ่งที่เราไม่อาจอธิบายได้ โดยปราศจากการมีอยู่ของวัตถุ หรือ “ตัวกลาง” และเนื่องจากตัวกลางมันต้องเป็นวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง ความงามจึงจำเป็นต้องอาศัยตัววัตถุเป็นเครื่องอธิบาย ความงามอันเกิดจากเส้น สี รูปทรง ที่ได้แสดงตัวออกมานั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัววัตถุ นี้ก็เท่ากับว่ามันต้องเป็นเรื่องทางวัตถุวิสัย ดังนั้น เมื่อวัตถุเป็นแหล่งที่มาของความงาม จึงสามารถมีเกณฑ์ที่ตายตัวในการตัดสินคุณค่าทางความงามได้ โดยเกณฑ์การตัดสินคุณค่าจะต้องพิจารณาภายในตัววัตถุสุนทรีย์นั้นเป็นสำคัญ และเมื่อคุณค่าทางสุนทรียะไม่ได้ถูกกำหนดจากสิ่งภายนอก หากแต่เป็นคุณสมบัติที่แท้จริงซึ่งดำรงอยู่ในตัววัตถุสุนทรีย์ทั้งหลาย เราจึงไม่ควรนำเอากฎเกณฑ์ที่เป็นลักษณะทางอัตวิสัย เช่น ความชอบ หรือไม่ชอบ ซึ่งเป็นเรื่องของทัศนคติ รสนิยมตามแต่ละบุคคลมาเป็นตัวตัดสิน

แต่อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่หลายประการ สิ่งสำคัญคือการละเลยต่อความสำคัญของลักษณะทางอัตวิสัย เพราะแม้เราจะพยายามตัดสินคุณค่าโดยผ่านเงื่อนไขที่อิงอาศัยอยู่กับตัววัตถุสักเพียงใด ก็ไม่อาจจะข้ามพ้นไปจากลักษณะทางอัตวิสัยไปได้ เนื่องจากสุดท้ายแล้วตัวบุคคลก็คือผู้ที่ต้องตัดสินหรือตีค่าทางสุนทรียะอยู่ดี ส่วนเหตุผลที่ว่าความงามกับคุณสมบัติของวัตถุ เช่น เส้น สี รูปทรงนั้น เป็นข้อเสนอที่ไม่สมเหตุสมผล เนื่องจากคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเพียง “เงื่อนไข” ของคุณค่าทางความงามหรือทางสุนทรียะเท่านั้น ไม่ได้เป็นตัวคุณค่าหรือความงามโดยตรง เพราะคุณสมบัติเหล่านี้จะ “กลายเป็น” ความงามขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อไปสัมสัมพันธ์กับตัว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บุคคลที่เข้าไปรับรู้หรือเห็นคุณค่าของคุณสมบัติเหล่านั้น ถ้าไม่มีผู้ใดไปรับรู้คุณค่านั้นเสียแล้ว ตัววัตถุและคุณสมบัติของวัตถุเหล่านั้นก็ย่อมจะไม่มีคุณค่าใดๆ เลย

ในอีกประเด็น การที่กล่าวว่าความงามเป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวของวัตถุ นั่นก็เท่ากับแสดงว่าคุณสมบัติทางความงามนั้นมีความเป็นมาตราฐาน และคงอยู่เช่นนั้นไปตลอด แต่ทำไมวัตถุบางชิ้น บางคนอาจจะบอกว่างาม แต่สำหรับบางคนกลับเห็นว่ามันช่างน่าเกลียด หรือบุคคลคนเดียวกันครั้งหนึ่งอาจจะเห็นว่าวัตถุนั้นงาม แต่ภายหลังต่อมาอาจจะเห็นว่ามันไม่งามก็ได้ และหากการตัดสินคุณค่าทางวัตถุวิสัยนั้นมีมาตราฐานและเป็นสากล ซึ่งสามารถจะพิจารณาได้โดยปราศจากเงื่อนไขอื่นๆ หรือบริบทภายนอก แต่เราก็พบอยู่เสมอว่า ศิลปะรูปแบบหนึ่งอาจเป็นที่นิยมยกย่องของคนในสังคมนั้น แต่เมื่อมันถูกนำข้ามมาสู่ในอีกวัฒนธรรม อีกบริบท มันกลับถูกประเมินว่าด้อยคุณค่า ตลอดจนในแง่ที่ว่าศิลปะในยุคสมัยหนึ่งอาจไม่เป็นที่ยอมรับกันของสังคม จวบจนเวลาต่อมาในอีกยุคสมัย มันกลับได้รับความนิยมยกย่องว่าดี มีคุณค่า

2. ทฤษฎีอัตวิสัย (Subjectivism) ทฤษฎีนี้ได้มีข้อเสนออีกแนวว่า คุณค่าสุนทรียะที่ว่านั้นมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (subjective) ความเป็นอัตวิสัยคือ ลักษณะที่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ หรือการพิจารณาของตัวผู้รับรู้ ดังนั้นในทางสุนทรียะจึงถือว่า จิตเป็นแหล่งกำเนิดของความงาม ความงามหรือสิ่งงามมันจึงมิได้มีอยู่ (existing) ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งภายนอกจิตใจของเรา หากแต่สภาวะภายในจิตใจอันมีสภาวะแห่งความงามที่รวมอยู่ด้วย แนวคิดนี้คล้ายกับนักคิดโซฟิสต์ (Sophist) อย่างโปรทากอรัส (Protagoras) ในสมัยกรีก ที่ถือหลัก “คนเป็นมาตรวัดของทุกสิ่ง” (Man is the measure of all things.) หรือในแบบสำนวนที่ว่า “ความงามขึ้นอยู่กับสายตาของผู้เห็น” เนื่องจาก แต่ละคนอาจจะยืนอยู่คนละมุมของวัตถุเดียวกันในการมอง จึงอาจจะมีการให้คุณค่าที่แตกต่างออกไป จากจุดยืนหรือการมองที่มาจากคนละมุม ความเป็นอัตนัยของบุคคลจึงเป็นแหล่งของคุณค่าสุนทรียะและความงาม ในขณะที่ทัศนะทางสุนทรียศาสตร์ของพวกประสบการณ์นิยมเชื่อว่า ความรู้ทุกอย่างของมนุษย์เกิดจากประสบการณ์ ดังนั้นการตัดสินคุณค่าทางความงามจึงขึ้นอยู่กับรสนิยม (taste) ซึ่งเป็นบทสรุปของการสั่งสมประสบการณ์สุนทรียะในระดับต่างๆ ของแต่ละคน

ฉะนั้นแล้ว การตัดสินคุณค่าหรือมาตรวัดทางความงามจึงเป็นเรื่องที่ไม่ตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับของทัศนคติ ความรู้สึก และรสนิยมของแต่ละบุคคล หรือข้อความทั้งหลายที่เกี่ยวกับความงามเป็นเพียงการแสดงออกของความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบของผู้ที่กล่าวออกมาเท่านั้น ไม่มีอะไรไปมากกว่านี้เพราะ “เมื่อข้าพเจ้ากล่าวว่า ของสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่งาม ข้าพเจ้าหมายความว่า ข้าพเจ้าชอบมัน และ ความงามนี้เป็นสิ่งอัตวิสัย (เพราะ) มันเป็นสิ่งที่งามสำหรับคุณถ้าหากว่าคุณชอบมัน และมันจะไม่เป็นสิ่งที่งดงามสำหรับข้าพเจ้า หากข้าพเจ้าไม่รู้สึกเช่นนั้น” (Hospers , 1967 : 53)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ส่วนการที่พวกวัตถุวิสัยกล่าวว่า การตัดสินทางสุนทรียะนั้นจำเป็นจะต้องอาศัยข้อเท็จจริงทางวัตถุ เช่นเดียวกับการตัดสินเชิงประจักษ์ทางกาย ไม่น่าจะยอมรับได้ เพราะเราต้องตระหนักว่าในการตัดสินทางสุนทรียะนั้น เรากำลังพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้สึก” หรือเป็นปฏิกิริยาที่เรามีต่อวัตถุอันหนึ่งเมื่อเราได้สัมผัสรับรู้กับมัน เนื่องจาการตัดสินในเชิงประจักษ์เราไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าเรารู้สึกอย่างไรต่อวัตถุนั้น เราเพียงแต่ยอมรับว่าวัตถุนั้นมีจริงก็พอแล้ว ตัวอย่างเช่น เมื่อเราเห็นดอกไม้อยู่ตรงหน้าแล้วเรากล่าวว่า “นี้คือดอกไม้” นี่เป็นสิ่งที่เรียกว่าการตัดสินในเชิงประจักษ์ เป็นการยอมรับว่าดอกไม้นั้นมีอยู่จริงๆ แต่ถ้าเราพูดว่า “ดอกไม้นี้สวย” นี้จึงถือเป็นการตัดสินในเชิงสุนทรียะ เพราะแสดงถึงว่าเรารู้สึกหรือมีปฏิกิริยาต่อดอกไม้ดอกนั้นอย่างไร

มีผู้ที่ให้เหตุผลสนับสนุนแนวคิดนี้อย่าง ไคล์ฟ เบลล์ (Clive Bell , 1881-1964) นักสุนทรียศาสตร์ชาวอังกฤษ กล่าวว่า “เราไม่มีสิทธิ์ที่จะพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นงานศิลปะถ้าเราไม่มีอารมณ์ตอบสนองต่อมัน ที่เป็นดังนี้เพราะว่าสุนทรียศาสตร์จะต้องอยู่บนรากฐานของประสบการณ์ส่วนบุคคล นั่นคือมันจะต้องเป็นอัตวิสัย” (จรูญ โกมุทรัตนานนท์ , 2532 : 50) ส่วนเปอร์รี่นักปรัชญาชาวอเมริกัน (Ralph Barton Perry , 1876-1957) เห็นว่า “...คุณค่าคือสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสนใจของเรา โดยที่เราไม่จำเป็นต้องมีความรู้ใดๆ เกี่ยวกับคุณค่านั้นเลย”

สำหรับข้อโต้แย้งต่อทฤษฎีนี้คือ เมื่อการให้คุณค่าทางสุนทรียะเป็นเรื่องที่ต้องอ้างอิงอยู่กับตัวบุคคล เกณฑ์การตัดสินคุณค่าจึงเป็นเรื่องของทัศนคติหรือรสนิยมส่วนบุคคล เป็นความชอบหรือไม่ชอบตามการให้ค่าในมุมมองของแต่ละบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป ดังนั้น การประเมินคุณค่าจึงไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน และไม่อาจตัดสินได้อย่างชัดเจนว่าใครถูกหรือผิด เมื่อใครซักคนได้กล่าวว่า นี่เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในทางสุนทรียะแต่สำหรับอีกคนกลับอาจจะไม่รู้สึกอย่างเดียวกันก็ได้ หรือหากกล่าวอย่างสุดขั้วแล้ว เราก็ไม่อาจจะมีเกณฑ์การตัดสินได้เลยกับการให้คุณค่าในลักษณะนี้ ประเด็นคือ การนิยามที่ใช้เรื่องของทัศนคตินั้นกลับไม่ได้บ่งบอกถึงธรรมชาติที่แท้จริงของศิลปะ แต่เป็นการบอกว่าสิ่งนั้นถูกชอบหรือไม่ชอบเท่านั้น

นอกจากนี้แล้ว ยังมีผลงานศิลปะในบางชิ้นที่ผู้คนทั้งหลายต่างเห็นพ้องร่วมกันว่า เป็นงานศิลปะที่งามหรือดี ฉะนั้นก็แสดงว่ามันน่าจะมีกฎเกณฑ์หรือคุณสมบัติพื้นฐานบางอย่างที่สามารถใช้ตัดสินคุณค่าทางความงามได้ในระดับหนึ่ง หากการประเมินเป็นเรื่องของรสนิยมล้วนๆ งานศิลปะหลายชิ้นที่ถูกวิเคราะห์วิจารณ์แล้วว่าเป็นงานชั้นเยี่ยม หรือผลงานที่ได้รับรางวัลจากการตัดสินในการประกวดงานศิลปะต่างๆ ก็คงจะถือได้ว่าเป็นการโกหกหลอกลวงเลยทีเดียว เพราะแม้ในบางครั้งเราอาจจะสามารถตัดสินว่าสิ่งนั้นสวยงามหรือไม่ โดยที่เราก็ไม่ได้มีความชอบ พอใจกับสิ่งนั้นเลย แสดงว่าความงามก็เป็นสิ่งที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับจิตใจของเรา หากแต่มันมีคุณสมบัติบางอย่างที่ติดอยู่กับตัววัตถุที่สามารถแสดงให้เราเห็นได้ว่ามันงาม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

3. ทฤษฎีสัมพัทธ์นิยม (Relativism) ทรรศนะนี้มีท่าทีประนีประนอมระหว่างสองทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้น โดยมีพื้นฐานที่ว่าคุณค่าทุกคุณค่านั้นมีอยู่ 2 ด้านด้วยกัน คือ หนึ่ง ด้านตัวผู้ประเมินค่า และ (สอง) อีกด้านคือ วัตถุที่ถูกประเมินค่า การประเมินคุณค่าจึงอยู่ที่ความสัมพันธ์กันระหว่างสองด้านนี้ ดังนั้น ความงามหรือคุณค่าทางสุนทรียะจึงมีลักษณะเป็นสิ่งสัมพัทธ์ (relative) กล่าวคือ ความงามนั้นอยู่ระหว่างวัตถุภายนอกกับสภาวะภายในจิตใจของเรา คุณค่าทางสุนทรียะนั้นมีอยู่จริง เนื่องจากมีพื้นฐานของสภาวะที่มีอยู่จริงรองรับอยู่ แต่สภาวะทางสุนทรีย์ที่ว่านั้นจะไม่เกิดขึ้นหากไม่มีการรับรู้ของมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้อง สุนทรียภาพเกิดขึ้นมาจากความสอดคล้องต้องกันระหว่างวัตถุและจิต (objective - subjective relation) ค้านท์ (Kant) เห็นว่า การตัดสินทางความงามเป็นการแสดงบทบาทร่วมกันระหว่างเหตุผลกับการรับรู้ทางผัสสะ เพราะแม้ว่าการตัดสินความงามที่เป็นสิ่งภายนอกตัวของเรา แต่อำนาจในการตัดสินอยู่ภายในตัวเรา ซึ่งเขาได้วางการตัดสินทางสุนทรียะเอาไว้ครึ่งทางระหว่าง ความจำเป็นทางตรรกะ (logically necessary) และอัตวิสัยบริสุทธิ์ (purely subjective) ของรสนิยมส่วนบุคคล (Gordon Graham , 2005 :12) ส่วนแซมมวล อเล็กซานเดอร์ (Samuel Alexander) นักภาษาวิเคราะห์กล่าวว่า

> คุณค่าทุกคุณค่าจะต้องมีสองด้าน ด้านหนึ่งคือตัวผู้ประเมินค่า และอีกด้านหนึ่งคือวัตถุที่ถูกประเมินค่า ส่วนคุณค่านั้นอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างสองด้านนี้ วัตถุจะมีคุณค่าในฐานะที่ถูกประเมินโดยผู้ประเมิน และผู้ประเมินมีคุณค่าก็ในฐานะที่ประเมินวัตถุ การร่วมสัมพันธ์กันระหว่างผู้ประเมินกับวัตถุที่ถูกประเมินเป็นความเป็นจริงที่ชัดเจน จะเห็นได้จากการที่ต้องถือว่าทั้งสองฝ่ายมีส่วนในคุณค่า คุณค่าในฐานะที่เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งย่อมจะเป็นคุณค่าในแง่นี้ (อเล็กซานเดอร์ อ้างใน กีรติ บุญเจือ , 2522 : 53)

แม้ทฤษฎีนี้จะพยายามหาทางออกระหว่างความเป็นอัตวิสัยและวัตถุวิสัย โดยชี้ให้เห็นว่ามันแสดงบทบาทร่วมกัน แต่ก็ยังไม่สามารถขยายคำอธิบายต่อไปได้ว่า บทบาทที่ว่านั้นสิ่งใดมีสัดส่วนที่มากน้อยกว่ากัน หรือมันมีบทบาทเท่าๆ กัน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

4. ทฤษฎีอุปกรณ์นิยม (Instrumentalism) จากทฤษฎีการประเมินคุณค่าที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นว่าเป็นการพิจารณาคุณค่าที่มีประจำตัวและเพื่อตัวเอง แต่สำหรับกลุ่มนี้มองว่า คุณค่าสุนทรีย์เป็นคุณค่าที่ไม่มีประจำตัว แต่มีอยู่เพื่อให้สิ่งอื่นมีคุณค่า หรือปฏิเสธที่จะกล่าวถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ที่เฉพาะเจาะจงของวัตถุทางสุนทรียะเพียงแต่เสนอถึงความสามารถของวัตถุเหล่านั้นที่จะสร้างให้เกิดการโต้ตอบทางสุนทรียะออกมา ซึ่งเรียกว่าเป็น "คุณค่าอุปกรณ์"[4] (instrumental value) ทฤษฎีนี้มีพื้นฐานมาจากแนวคิดปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ของจอห์น ดิวอี้ (John Dewey , 1859-1952) โดยมีทรรศนะว่า ความคิด ความรู้ เป็นเพียงเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดผลตามที่มุ่งหวังในสถานการณ์เฉพาะอย่าง หาใช่ความจริงที่แน่นอนตายตัวไม่ (ราชบัณฑิตยสถาน , 2548 : 50) ดังนั้น สำหรับคุณค่าทางสุนทรียะจึงอยู่ที่ความสามารถในการผลิตประสบการณ์สุนทรียะ ส่วนเกณฑ์การตัดสินก็ขึ้นอยู่ที่ว่างานศิลปะนั้นๆ สามารถเป็นเครื่องมือสำหรับผลิตประสบการณ์สุนทรียะได้มากน้อยเพียงใด ยิ่งงานศิลปะสามารถผลิตได้มากเท่าใดก็นับว่ายิ่งมีคุณค่ามากเท่านั้น สำหรับดิวอี้แล้วเห็นว่า "งานศิลปะเป็นสื่อเพียงชนิดเดียวที่สามารถจะทำให้เกิดการสื่อสารได้อย่างสมบูรณ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ที่สามารถปรากฏขึ้นในโลกที่ถูกแบ่งแยกหรือกำแพงที่เป็นข้อจำกัดต่อการสื่อสารของประสบการณ์"

ส่วนเบียร์ดสเลย์ (Monroe C. Beardsley) ได้เสนอต่อว่า วัตถุต่างๆที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมา (ในบางครั้งอาจรวมไปถึงวัตถุในธรรมชาติบางอย่างด้วย) มันตกอยู่ภายใต้สิ่งที่เรียกว่า "ลำดับชั้นทางบทบาทหน้าที่" (function-classes) คือ สิ่งเหล่านี้ผูกพันธ์อยู่กับบทบาทหน้าที่อะไรที่มันสามารถจะบรรลุผลได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ดังเช่น เก้าอี้ตัวหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้นั่ง หรือตลอดจนอุปกรณ์เครื่องมือชนิดอื่นๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้กระทำการอันหนึ่งอันใด สำหรับผลงานศิลปะแล้วมีหน้าที่เกี่ยวกับการตอบแทนหรือตอบสนองต่อความสนใจทางสุนทรีย์ (aesthetic attention) ของผู้ที่เสพย์ชมงานเหล่านี้ทั้งหลาย

> การกล่าวว่า "นี้คือ X ที่ดี" เป็นอย่างเดียวกับการพูดว่า "นี้คือ X และมันมีบทบาทหน้าที่ของมัน ซึ่งมันสามารถทำได้บรรลุผลอย่างสมบูรณ์แบบ" ผลงานศิลปะที่ดีสักชิ้นหนึ่งก็คือ ผลงานที่ประสบความสำเร็จในการปลุกเร้าประสบการณ์สุนทรีย์ขึ้นมาในตัวผู้ชม ดังนั้น มันจึงเป็นเครื่องมือที่ดีที่นำไปสู่การบรรลุถึงประสบการณ์สุนทรีย์ในฐานะที่เป็นเป้าหมายในตัวมันเอง...การกล่าวถึงวัตถุ X

[4] การแบ่งประเภทของคุณค่าตามความสำคัญมี 2 ลักษณะคือ คุณค่าภายใน (intrinsic value) คือ คุณค่าที่มีประจำตัวและเพื่อตัวมันเอง บางครั้งจึงเรียกว่า คุณค่าเพื่อตัวเอง (comsummatory value) และ คุณค่าภายนอก (extrinsic value) คือ คุณค่าที่ไม่มีประจำตัว แต่มีอยู่เพื่อให้สิ่งอื่นมีคุณค่า จึงเรียกได้ด้วยว่า คุณค่าอุปกรณ์ (instrumental value)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ว่ามีคุณค่าสุนทรีย์ มันจึงอาจเป็นการกล่าวอย่างหยาบๆ ว่า “ X มีความสามารถในการสร้างประสบการณ์ทางสุนทรีย์ที่สำคัญได้อย่างยอดเยี่ยมดีพอ หรือเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่า” และการพูดเช่นว่า “ X นั้นมีคุณค่าทางสุนทรีย์ที่ดีเหนือกว่า Y ” ย่อมหมายถึง “ X มีความสามารถที่จะสร้างประสบการณ์สุนทรีย์ที่สำคัญอย่างยิ่งได้มากกว่าการสร้างโดย Y ” (Hospers , 1967 : 55)

เพราะฉะนั้น สำหรับผลงานทางศิลปะในตัวมันเองได้ครอบครองคุณค่าทางด้านความเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์เอาไว้ รวมทั้งองค์ประกอบอื่นๆของลำดับชั้นด้านบทบาทหน้าที่ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายเกี่ยวกับการปลุกเร้าประสบการณ์ทางสุนทรียะได้อย่างประสบความสำเร็จ สำหรับดิวอี้แล้ว เขาถือว่างานวิจิตรศิลป์ (fine art) ในตัวมันเองเป็นเสมือนเครื่องมือที่นำไปสู่เป้าหมายข้างหน้านานับประการ และเห็นว่า “งานศิลปะคือสื่อเพียงชนิดเดียวที่เป็นการสื่อสารอย่างสมบูรณ์แบบระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ อันสามารถมีขึ้นในโลกที่ถูกแบ่งแยกหรือกำแพงที่เป็นข้อจำกัดของลักษณะร่วมทางประสบการณ์” (Dewey quoted in Kelly , 1998 : 25)

แต่เราควรจะเรียกมันว่าเป็นวัตถุวิสัยหรือไม่ นี่คือปัญหาที่ตามมาในทฤษฎีอันนี้ เนื่องจากความสามารถของวัตถุที่จะสร้างชนิดของการตอบสนองซึ่งแท้จริงก็คือ คุณสมบัติของวัตถุ เพราะแม้เราจะเรียกในฐานะที่เป็นคุณสมบัติต่างชนิดกัน แต่ก็ถือว่ามันมีความเป็นคุณสมบัติเหมือนกัน อีกทั้งการอธิบายคุณสมบัติในแง่ ความสามารถนั้นมันเพียงพอหรือไม่สำหรับการให้คุณค่ากับสิ่งเหล่านั้น

เห็นได้ว่า มีผู้เสนอถึงทฤษฎีต่างๆที่พยายามจะหลักเกณฑ์การตัดสินและให้คุณค่าในทางสุนทรียะ ความคิดแบบวัตถุวิสัยและอุปกรณ์มีแนวโน้มที่เชื่อว่าสามารถจะมีเกณฑ์บางอย่างที่นำมาใช้ตัดสินที่แน่นอนได้ในระดับหนึ่ง ส่วนความคิดแบบอัตวิสัยนั้นกลับเห็นว่าการตัดสินคุณค่านั้นไม่สามารถทำได้ เนื่องจากได้ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของแต่ละบุคคล ในขณะที่มีแนวคิดแบบสัมพันธ์นิยมหาทางออกด้วยการประนีประนอมลักษณะทางวัตถุวิสัยกับอัตวิสัยเข้าด้วยกัน เห็นได้ว่าข้ออ้างของแต่ละฝ่ายนั้นเป็นเหตุผลตามแนวคิดพื้นฐานในเชิงอภิปรัชญาของตน และแนวคิดทั้งหลายนั้นต่างก็มีข้อโต้แย้ง ซึ่งยังไม่อาจหาข้อสรุปได้อย่างชัดเจนลงไปในทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.2.3 ประสบการณ์สุนทรียะ (Aesthetics Experience)

เมื่อเรากล่าวว่า “เรากำลังมีประสบการณ์ทางสุนทรียะอยู่กับสิ่งนี้” คำถามที่ตามมาคือ สิ่งที่เรียกว่าประสบการณ์สุนทรียะนั้นมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากประสบการณ์ทั่วๆ ไป (Normal Experience) อย่างไร และเราจะใช้อะไรในการแยกมันออกจากประสบการณ์ปรกติธรรมดาทั่วไป เห็นได้ว่าการรับรู้ประสบการณ์ทางสุนทรียะนั้นเกี่ยวพันกับสุนทรียเจตคติซึ่งได้กล่าวมาแล้วคือ ประสบการณ์สุนทรียะเป็นผลของการรับรู้ระดับสัญชาน (perception) เป็นลักษณะความจดจ่อต่อปรากฏการณ์อย่างหนึ่งอย่างใด โดยปราศจากความสนใจต่อผลประโยชน์ หรือเป็นความพึงพอใจที่เกิดจากการรับรู้โดยไม่มีส่วนได้เสียกับเรื่องของผลประโยชน์ (disinterested perception) จุดนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ประสบการณ์สุนทรียะต่างออกไปจากประสบการณ์ปรกติธรรมดาในชีวิตประจำวัน เนื่องจากประสบการณ์การรับรู้ของเราที่มีทั่วไป เรามักจะมีความนึกถึงประโยชน์ของสิ่งนั้นๆ ติดมาด้วยเสมอ มองดูสิ่งต่างๆ โดยสนใจหรือเพ่งกับประโยชน์ของมันเป็นหลักมากกว่าเรื่องของรูปทรง

เบลล์ กล่าวว่าจุดเริ่มต้นของระบบสุนทรียะนั้นเกิดจากประสบการณ์ส่วนบุคคลที่ไปเกี่ยวเนื่องกับอารมณ์พิเศษเฉพาะอันหนึ่ง ซึ่งมีงานศิลปะหรือสิ่งที่มีคุณสมบัติทางสุนทรียะทำหน้าเป็นวัตถุที่ปลุกอารมณ์ชนิดนี้ขึ้นมา[5] ประสบการณ์สุนทรียะจึงมีสภาวะเป็นการพึงพอใจในการรับรู้โดยไม่หวังผลอื่นใดที่มากไปกว่าการรับรู้อารมณ์นั้น เพราะในบางเวลาเราพึงพอใจกับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งที่กำลังเสพเสวยอยู่ก็เพื่ออารมณ์มันเท่านั้น ซึ่งนี้คือรากฐานของประสบการณ์ทางสุนทรียะ ค้านท์ได้อธิบายว่าลักษณะของประสบการณ์สุนทรียะหรือ “ประสบการณ์เกี่ยวกับความงามว่าคือ ประสบการณ์เกี่ยวกับโลกปรมัตถ์ (noumenal world) ขณะที่มันไหลซึมผ่านโลกปรากฏการณ์ (phenomenal world) และเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งประสบการณ์เกี่ยวกับความงามตามธรรมชาติ จิตมนุษย์จะต้องทำตัววางเฉยในขณะรับเนื้อหาของมันและไม่เป็นผู้กระทำการรวบรวมมันเข้าด้วยกัน” (ภัทรพร สิริกาญจน , 2520 : 191) และเห็นว่าสุนทรียภาพมาจากประสบการณ์สุนทรียะ ซึ่งมีอยู่ 2 ลักษณะคือ ประสบการณ์ความงาม (experience of beauty) และประสบการณ์

[5] การมีประสบการณ์สุนทรียะในงานศิลปะนั้น กีรติ (กีรติ บุญเจือ, 2522 : 5) เห็นว่า การที่คนใดคนหนึ่งชมงานศิลปะและเกิดมีสุนทรียธาตุ (Aesthetic element) คือ ความงาม ความแปลกตา ความน่าทึ่ง ในความสำนึก จึงเรียกได้ว่ามีประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ความน่าทึ่ง (experience of the Sublime) โดยมีความพึงพอใจ (pleasure) ที่บริสุทธิ์อยู่เบื้องหลังประสบการณ์ทั้งสอง และอธิบายต่อว่า “ความพึงพอใจในความงาม เป็นความพึงพอใจซึ่งมาพร้อมกับประสบการณ์บริสุทธิ์เกี่ยวกับวัตถุ ซึ่งเท่ากับแสดงว่า ประสบการณ์เกี่ยวกับความงามมาก่อนอารมณ์สุนทรียะ และ ความงามไม่ได้อยู่ในการกำหนดทางมโนภาพใดๆ แต่อยู่ในการปรากฏของอารมณ์สุนทรียะ ยิ่งกว่านั้น เมื่อเรายืนยันถึงความงามของวัตถุ เท่ากับกำลังยืนยันว่า มนุษย์ทุกคนย่อมประสบความพึงพอใจในความงามที่รู้สึกได้โดยตรงหากเขามีประสบการณ์กับวัตถุอย่างเสรี” (ภัทรพร สิริกาญจน ,199) ส่วนลักษณะอื่นๆของประสบการณ์ทางสุนทรียะก็มีแนวคิดเกี่ยวกับ ช่วงระยะห่าง (distance) และ ความไม่ลำเอียง (detachment)

สำหรับดิวอี้ประสบการณ์สุนทรียะคือ ความเพลิดเพลินสำหรับจุดมุ่งหมายของตัวมันเอง เป็นสิ่งสมบูรณ์ซึ่งมีส่วนประกอบในตัวเองพร้อมมูลและเป็นบทสรุปในตัวมันเอง อันมิใช่เป็นเพียงเครื่องมือที่นำไปสู่จุดมุ่งหมายอื่นๆ และเขายังได้เสนอถึงมิติที่สำคัญในประเด็นปัญหาเรื่องประสบการณ์ทางสุนทรียะ (วีรยุทธ เกิดในมงคล , 2544 : 30-31) 4 มิติคือ

1. มิติในเชิงประเมินคุณค่า (Evaluative dimension) พื้นฐานของประสบการณ์สุนทรียะนั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่า น่าพึงพอใจ และควรค่าแก่การได้มาหรือได้บรรลุถึงในประสบการณ์นั้น

2. มิติในเชิงปรากฏการณ์ (Phenomenological dimension) ประสบการณ์ทางสุนทรียะเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถรับรู้ได้อย่างชัดเจน และการรับรู้นั้นเป็นในลักษณะอัตวิสัย เป็นการซึมซับทั้งในด้านอารมณ์และความรู้สึก โดยเพ่งความสนใจไปที่การปรากกขึ้นมาในทันทีทันใดของปรากฏการณ์นั้น ด้วยเหตุนี้มันจึงเป็นปรากฏการณ์ที่โดดเด่นและแตกต่างไปจากประสบการณ์อื่นๆทั่วไป

3. มิติในเชิงความหมาย (Semantic dimension) ประสบการณ์สุนทรียะเป็นประสบการณ์ที่เต็มไปด้วยความหมายมิใช่เพียงการรับรู้ทางด้านผัสสะ พลังทั้งในด้านอารมณ์ความรู้สึกและความหมายของประสบการณ์ได้ร่วมกันในการอธิบายว่า มันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นประสบการณ์สุนทรียะได้อย่างไร

4. มิติในเชิงนิยาม-แบ่งแยกขอบเขต (Demarcation-definitional) ประสบการณ์ทางสุนทรียะเป็นประสบการณ์ที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากประสบการณ์อื่นๆ นั้นคือมันได้แสดงถึงลักษณะที่แนบแน่นกับลักษณะที่โดดเด่นของงานวิจิตรศิลป์ รวมทั้งแสดงถึงเป้าหมายที่เป็นแก่นแท้ของงานศิลปะ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

สรุป

โดยสรุปแล้วสุนทรียศาสตร์เป็นวิชาที่มีกรอบของการสร้างองค์ความรู้ด้านคุณค่าในลักษณะเดียวกับศาสตร์สาขาอื่นๆ ในคุณวิทยา นั้นคือ ขณะที่จริยศาสตร์มีจุดมุ่งหมายที่สร้างองค์ความรู้เรื่องความดี และตรรกะศาสตร์ในด้านความจริงนั้น สุนทรียศาสตร์จึงมีจุดมุ่งหมายสร้างความรู้ในคุณค่าที่เรียกว่าความงาม โดยมุ่งเน้นไปที่การสร้างความกระจ่างชัดว่า ความงามคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และสามารถตัดสินได้ด้วยเกณฑ์วินิจฉัยใด ดังนั้นแนวคิดและปัญหาสำคัญทางสุนทรียศาสตร์ จึงมีจุดเน้นสำคัญที่สุนทรียเจตคติ คุณค่าสุนทรียะ และและประสบการณ์ทางสุนทรียะ ความมุ่งหมายของสุนทรียศาสตร์ก็คือความพยายามยกระดับของการสร้างสรรค์และความสนใจในศิลปะซึ่งเป็นไปตามสัญชาตญาณนั้นให้เป็นพฤติกรรมที่เต็มไปด้วยปัญญา ทั้งนี้ก็เพื่อให้เข้าใจถึงหลักการขั้นมูลฐานของพฤติกรรมเกี่ยวกับศิลปะ ส่วนปัญหาทางสุนทรียศาสตร์เกิดขึ้นจากการแบ่งแยกโลกของการรับรู้ของมนุษย์ โดยเฉพาะการพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องการรับรู้ประสบการณ์ทางความงามกับประสบการณ์ปรกติธรรมดาในชีวิตประจำวัน ดังนั้น สุนทรียศาสตร์จึงเริ่มเรื่องด้วยการพิจารณาเรื่องการสร้างสรรค์ศิลปะและความสนใจในศิลปะ คำตอบจากปัญหานี้ก็ได้จากการพยายามค้นหาความหมายของความงามนั่นเอง ความหมายของความงามก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการรับรู้ของมนุษย์ ส่วนคุณค่าสุนทรียะนั้นเป็นการตัดสินบนฐานคิดบนญาณวิทยาที่ตนเชื่อ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved